

Wrocław, dnia 31.05.2023 r.

Streszczenie rozprawy doktorskiej

pt.: „Warunkowe umorzenie postępowania karnego. Przesłanki orzekania oraz problematyka wykonawcza” napisanej w Katedrze Prawa Karnego Wykonawczego Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. Tomasza Kalisza

Instytucja warunkowego umorzenia postępowania, do polskiego prawa karnego została wprowadzona kodyfikacją karną z dnia 19.04.1969 r. w okresie zaawansowanego *PRL-u*. Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego, podczas gdy z jednej strony zakładało surowe kranie sprawców przestępstw o wysokim stopniu społecznego niebezpieczeństwa czynu, z drugiej strony - promowało ideę kar wolnościowych w odniesieniu do sprawców drobnych przestępstw, zwłaszcza drogą eliminacji krótkoterminowych kar pozbawienia wolności. Wyjaśniono w nim, że: *„warunkowe umorzenie realizuje (...) zasadę ograniczenia penalizacji w sprawach drobnych, przyjmując, że są wypadki, w których bez wyroku skazującego i kary, przez użycie innych środków można przeprowadzić proces wychowawczy, zapobiegając w ten sposób ponownemu wkroczeniu sprawcy na drogę przestępstwa.”*

Wprowadzenie nowej instytucji, nieznannej Kodeksowi karnemu z 1932 r., (dla którego podstawowym środkiem ograniczającym krótkoterminowe kary pozbawienia wolności była instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary), a mianowicie warunkowego umorzenia postępowania, w polskim ustawodawstwie karnym było podyktowane osiągnięciem określonych celów o charakterze kryminalno-politycznym.

Instytucja stała się wyrazem światowej tendencji do poszukiwania nowych środków zapobiegania i zwalczania drobnej przestępczości. W miejsce tradycyjnych środków represji wprowadzono nowe o charakterze wychowawczym. Instytucja warunkowego umorzenia postępowania mogła powstać jedynie w takim systemie prawnym, dla którego kara była przede wszystkim środkiem nastawioną na efekty w przyszłości polityki kryminalnej, a nie jedynie środkiem odwetowym czy ekspiacyjnym.

Podstawą przyjęcia celowościowej funkcji środków karnych musiało być poprzedzające je zrozumienie konieczności indywidualizacji kary, tzn. uzależnienie kary nie tylko od tego, co zrobił sprawca, ale przede wszystkim od tego, kim był sprawca. Dla ustawodawcy było rzeczą oczywistą, że w ramach polityki kryminalnej nie może zostać pominięty aspekt wychowawczego oddziaływania środka karnego na innych członków społeczeństwa. Postulaty wynikające z konieczności resocjalizacji jednostki przeplatały się i korygowały z wychowaniem społeczeństwa, ich celowość zwrócona była do przyszłości.

O wprowadzeniu tej instytucji do polskiego Kodeksu karnego (czy podobnych instytucji do kodeksów karnych państw socjalistycznych) zadecydowały dwa zasadnicze względy: humanitarny i utylitarny. Doświadczenia myśli prawniczej oraz praktyka wymiaru sprawiedliwości zdecydowały, że nie było potrzeby zadawania dolegliwości w postaci kary za dokonane przestępstwo, jeżeli dolegliwość ta nie była środkiem prowadzącym do resocjalizacji, gdy sprawca z uwagi na brak demoralizacji, nie wymagał procesu resocjalizacyjnego, a inne względy (waga czynu i społeczne oddziaływanie) dolegliwości nie usprawiedliwiały. Kara krótkoterminowa, która mogłaby być orzeczona, nie pełniąc funkcji resocjalizacyjnej, mogłaby spełnić funkcję odwrotną, czyli doprowadzić na skutek zetknięcia się skazanego z osobnikami zdemoralizowanymi, do zmiany postaw w negatywnym kierunku. Ustawodawca niewątpliwie miał na względzie ekonomię procesową.

Można twierdzić, że instytucja warunkowego umorzenia, stanowiła w swym założeniu doniosły czynnik modernizacji polityki karnej, była swego rodzaju ewenementem penalnym. Ten oryginalny i odbiegający od tradycyjnych pojęć i schematów prawa karnego charakter instytucji sprawił, że wywołała ona zainteresowanie teorii i praktyki, budząc przy tym wiele wątpliwości i kontrowersji wokół niektórych jej unormowań. W znacznym stopniu miały one charakter „akademicki”: tj. spór o to czy warunkowe umorzenie jest, czy też nie jest „warunkowym skazaniem”; czy orzeczenie o warunkowym umorzeniu może uzyskać prawomocność „zwykłą” czy tylko „warunkową”; spór o to, że posiada charakter „materialny” a nie „formalny”; że wymaga pełnego „dowodowego stwierdzenia winy” i w związku z tym wywołuje skutek w postaci obalenia domniemania niewinności oskarżonego; że istniały wątpliwości czy decyzja oznaczała „zakończenie” czy „zawieszenie” postępowania.

W aktualnie obowiązującym Kodeksie karnym instytucja warunkowego umorzenia postępowania została usytuowana w rozdziale VIII kk pt. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie obok warunkowego zawieszenia wykonania kary i warunkowego przedterminowego zwolnienia od odbycia reszty kary pozbawienia wolności; po zasadach

i instytucjach wymiaru kary, a przed odrębnym rozdziałem poświęconym zbiegowi przestępstw oraz regułom łączenia kar i środków karnych. To legislacyjne wydzielenie i zgrupowanie trzech wymienionych instytucji nastąpiło dzięki dostrzeżeniu przez ustawodawcę cech, które są tym instytucjom wspólne. Przede wszystkim łączy je ich warunkowość, z którą immanentnie wiąże się poddanie sprawcy na jakiś okres próbie, od rezultatu której (tzn. spełnienia lub niespełnienia) określonych przez prawo i sąd warunków, zależy jej powodzenie.

W przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego cecha warunkowości wiąże się nie z samą decyzją o warunkowym umorzeniu postępowania, lecz z warunkami, które ta decyzja obejmuje. Warunki, obowiązki próby czynią stan prawny stworzony omawiają decyzją „warunkowym” dopóty, dopóki okres próby nie upłynie pomyślnie.

Warunkowe umorzenie postępowania karnego jest zinstytucjonalizowaną formą reakcji prawnokarnej na przypisany konkretnemu sprawcy fakt popełnienia przestępstwa, stosowaną wobec sprawców przestępstw wyraźnie mniejszej wagi. Jest to instytucja o zdecydowanie mieszanym materialno-procesowym charakterze polegającym z jednej strony na zastosowaniu określonych dolegliwości, z drugiej zatrzymuje bieg toczącego się postępowania karnego, przybierając postać jego zawieszenia, z tym że owo zawieszenie następuje warunkowo na okres próby, której powodzenie zależy od wystąpienia lub niewystąpienia okoliczności określonych w prawie karnym materialnym. Materialno-prawny charakter mają również przesłanki dopuszczalności zastosowania tego środka, przy czym jedna z nich ma wyraźnie procesowy charakter (*okoliczności czynu nie budzą wątpliwości*).

Normy regulujące ściśle procesową problematykę instytucji zostały zawarte w Kodeksie postępowania karnego. Po zamknięciu postępowania przygotowawczego, jeżeli spełnione zostały określone w prawie materialnym przesłanki uzasadniające warunkowe umorzenie postępowania karnego, prokurator może zamiast aktu oskarżenia sporządzić i skierować do sądu wnioski o takie umorzenie (art. 336 § 1 k.p.k.). Uzasadnienie wniosku można ograniczyć do wskazania dowodów świadczących o tym, że wina oskarżonego nie budzi wątpliwości, a ponadto okoliczności przemawiających za warunkowym umorzeniem. Prokurator może wskazać proponowany okres próby, obowiązki, które należy nałożyć na oskarżonego i, stosownie do okoliczności, wnioski co do dozoru. Po dokonaniu wstępnej kontroli wniosku na takich samych zasadach jak aktu oskarżenia, prezes sądu kieruje taki wniosek na posiedzenie (art. 339 § 1 pkt 2 k.p.k.). Skierowanie na posiedzenie w sprawie warunkowego umorzenia postępowania nie jest uzależnione od wniosku prokuratora, gdyż prezes sądu może według swego uznania skierować sprawę na posiedzenie także wtedy, gdy wpłynął akt oskarżenia. Taką

decyzję prezes może podjąć zarówno z własnej inicjatywy, jak i na wniosek strony (art. 9 § 2 k.p.k.). Skierowanie sprawy na posiedzenie nie wiąże sądu orzekającego.

W posiedzeniu sądu mają prawo wziąć udział: prokurator, oskarżony i pokrzywdzony. Udział ich jest obowiązkowy, jeżeli prezes sądu lub sąd tak zasądzi (art. 341 § 1 k.p.k.). W przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania sąd orzeka na posiedzeniu wyrokiem (art. 341 § 5 k.p.k.). Wydanie wyroku jest jednak uzależnione od woli oskarżonego. Jeżeli sprzeciwi się on warunkowemu umorzeniu, to sąd kieruje sprawę do rozpoznania na rozprawie. Skierowanie na rozprawę następuje także wtedy, gdy sąd uznaje, że warunkowe umorzenie byłoby nieuzasadnione. W razie skierowania na rozprawę wniosek prokuratora o warunkowe umorzenie postępowania zastępuje akt oskarżenia, z tym że w terminie 7 dni prokurator dokonuje jego uzupełnienia o konieczny wykaz dowodów (art. 341 § 2 k.p.k.). Uwzględniając wniosek prokuratora, sąd wydaje wyrok warunkowo umarzający postępowanie, w którym dokładnie określa czyn oskarżonego oraz kwalifikację prawną tego czynu, a także oznacza okres próby (art. 342 § 2 k.p.k.). Określa się też w wyroku nałożone na oskarżonego obowiązki oraz sposób i termin ich wykonania, a także postanowienie w kwestii dozoru (art. 342 § 2 k.p.k.). W sprawach dotyczących wykonania wyroku o warunkowym umorzeniu właściwy jest sąd, który w danej sprawie orzekał w pierwszej instancji (art. 3 k.k.w.).

Jeżeli w okresie próby zachodzi potrzeba rozważenia kwestii ewentualnego podjęcia warunkowo umorzonego postępowania, orzeka o tym sąd z urzędu albo też na wniosek oskarżyciela, pokrzywdzonego lub sądowego kuratora zawodowego (art. 549 k.p.k.). Jest to zawsze sąd I instancji właściwy do rozpoznania sprawy, a w posiedzeniu mają prawo wziąć udział prokurator, oskarżony i jego obrońca oraz pokrzywdzony i jego pełnomocnik (art. 550 k.p.k.). W razie podjęcia warunkowo umorzonego postępowania sprawa toczy się *od nowa* za zasadach ogólnych przed sądem właściwym do jej rozpoznania. Złożony wcześniej wniosek prokuratora o warunkowe umorzenie zastępuje akt oskarżenia (art. 551 k.p.k.). Jest oczywiste, że wówczas organy procesowe są związane zasadą domniemania niewinności.

Charakter prawny orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego nie był jasny, zwłaszcza że w poprzedniej kodyfikacji były to umorzenia sądowe oraz prokuratorskie, wśród których dominowały orzeczenia prokuratorskie. Aktualna kodyfikacja rozstrzygnęła, że warunkowe umorzenie nie jest skazaniem, a co więcej - w razie odwołania tego środka (fakultatywnego lub obligatoryjnego podjęcia postępowania - art. 68 k.k.) postępowanie toczy się *od nowa* na zasadach ogólnych (art. 551 k.p.k.) i nie może być żadnej wątpliwości co do tego, że w tym podjętym postępowaniu zasada domniemania niewinności musi obowiązywać.

To może stanowić podstawę poglądu o „prowizorycznym” przypisaniu oskarżonemu popełnienia przestępstwa i w związku z tym także o prowizorycznym obaleniu wobec niego domniemania niewinności. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego ustalenie winy w orzeczeniu o warunkowym umorzeniu postępowania nigdy nie ma charakteru ostatecznego, a więc nie powinno powodować skutku procesowego w postaci uchylecia podstawowej dyrektywy procesu karnego, jaką jest domniemanie niewinności oskarżonego. Orzeczenie takie zawiera procesowe ustalenie sprawstwa natomiast nie rozstrzyga w taki sposób o winie. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przeważa obecnie pogląd, że warunkowe umorzenie wiąże się z domniemaniem niewinności, bez opatrywania tego stwierdzenia dodatkami o prowizoryczności tego domniemania.

Zastosowanie tego środka wywołuje również istotne pytanie procesowe, a mianowicie czy orzeczenie (wyrok) o warunkowym umorzeniu postępowania karnego obala, czy też nie obala domniemania niewinności oskarżonego. Domniemanie niewinności jest zasadą obowiązującą w określonym, konkretnym postępowaniu w odniesieniu do konkretnego podmiotu tego postępowania, czyli podejrzanego, a potem oskarżonego (art. 5 k.p.k.). Obalenie domniemania niewinności następuje w sposób bezwzględny w wyniku zapadłego w tym właśnie postępowaniu wyroku stwierdzającego winę. Jest to postępowanie specyficzne: może stać się (z mocy prawa) postępowaniem umorzonym bezwarunkowo, ale może też „przestać być umorzonym” i zostać podjęte na nowo - wówczas obalenie domniemania niewinności przestaje obowiązywać.

Wybór tematu niniejszej dysertacji podyktowany został zamierzeniem dokonania syntezy zagadnień związanych z instytucją warunkowego umorzenia postępowania w prawie i procesie karnym. Dla takiej analizy nieodzownym stało się rozpoznanie tła historycznego badanej problematyki, które starałam się wyeksponować we wstępie pracy, a także kwestii systemowych związanych z orzekaniem warunkowego umorzenia postępowania karnego.

Przedstawiając przedmiot rozprawy oraz zarys historyczny instytucji, posłużyłam się najważniejszymi uwagami terminologicznymi, zawartymi przeważnie w orzecznictwie. Starałam się zwrócić uwagę na kluczowe elementy zakresu warunkowego umorzenia postępowania, które były badane przez przedstawicieli doktryny w następstwie nowelizacji kodeksów.

Uważam, że instytucja warunkowego umorzenia postępowania od czasu jej wprowadzenia do polskiego ustawodawstwa, nieustannie ma bardzo ważne znaczenie dla praktyki wymiaru

sprawiedliwości i powinna być rozpatrywana perspektywicznie. Z tego względu, szczególną uwagę poświęciłam efektywności i pozycji warunkowego umorzenia postępowania karnego w systemie środków probacyjnych.

W tym miejscu pozostaje pewien niedosyt, bowiem przeprowadzona analiza w zakresie literatury przedmiotu ukazała niedobór aktualnych, odpowiadających stanowi prawnemu ukształtowanemu po 1997 roku, opracowań tej problematyki z wykorzystaniem badań empirycznych, obejmujących analizę spraw karnych zakończonych warunkowym umorzeniem postępowania, które zaakcentowałyby zagadnienia nasuwające kontrowersje i problemy w praktyce (przykład: M. Leonieni, 1972 r.; A. Marek, 1973 r.; A. Zoll, 1973 r.; M. Leonieni i W. Michalski, 1975 r.; B. Kunicka – Michalska, 1982 r.; aktualnie z nielicznych w tym zakresie prac T. Koziół, 2009 r.) oraz wyeksponowałyby rolę środka oddziaływania na sprawców przestępstw nie pociągającego za sobą pozbawienia wolności.

Ograniczenie się w rozprawie doktorskiej do omówienia samej zmiany systemu prawnego byłoby niewystarczające z perspektywy nadania tym rozważaniom waloru wkładu w rozwój nauki prawa. Celem pracy było zbadanie praktyki wymiaru sprawiedliwości w zakresie omawianej instytucji oraz podjęcie zagadnień dotyczących kształtu nadanego jej przez ustawodawcę. W związku z tym, przeprowadziłam badania własne na aktach spraw sądowych, które pozwoliły chociaż na minimalne zweryfikowanie praktyki wymiaru sprawiedliwości (na terenie apelacji wrocławskiej) w zakresie stosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego.

Powyższe zakresy rozprawy wyjaśniają ukształtowanie jej tytułu w brzmieniu „Warunkowe umorzenie postępowania karnego. Przesłanki orzekania oraz problematyka wykonawcza.” Praca poświęcona jest jednocześnie zagadnieniom materialnoprawnym i formalnoprawnym (procesowym), ze względu na ich ścisłą współzależność kodeks karny nie tylko ustalił przesłanki tego orzeczenia, ale również okoliczności powodujące zmiany, co w istocie stanowi problematykę wykonawczą instytucji. Sens tej instytucji polega na tym, że unika się nie tylko wymierzenia sprawcy kary, ale również wyroku skazującego i znacznej części samego postępowania karnego. Zagadnienia te sprowadzają się do indywidualizacji środków oddziaływania na sprawcę poprzez jego resocjalizację.

W pracy postawiłam dość wąski krąg pytań i hipotez badawczych. W związku z podkreśleniem wagi należytego zbierania materiałów koniecznych dla wyczerpującej charakterystyki osobowości sprawcy, wobec którego zastosowano art. 66 k.k., dokonałam

analizy danych z akt spraw karnych zgromadzonych samodzielnie poprzez Ankieta do badań akt w sprawach warunkowego umorzenia postępowania karnego (załącznik do rozprawy), z zamiarem sprawdzenia wykorzystania możliwości wpływania na zachowanie sprawcy oraz jego dalszą reedukację.

Zasadnicze wnioski rozprawy związane są z wykonaną analizą danych statystycznych oraz badań własnych przeprowadzonych na losowo wybranych aktach sądowych z obszaru 41 jednostek apelacji wrocławskiej (1 sądu apelacyjnego, 5 sądów okręgowych i 35 sądów rejonowych). Na podstawie analizy ok. 300 akt spraw sądowych z wykorzystaniem ankiety do badań akt w sprawach warunkowego umorzenia postępowania karnego (narzędzie badawcze), z których interpretacji poddano 100 spraw prawomocnie warunkowo umorzonych, z wybranych 15 sądów rejonowych z terenu apelacji wrocławskiej, uzyskano wyniki przedstawiające konkretne aspekty wraz z określeniem realnego zakresu wykorzystania warunkowego umorzenia postępowania karnego w praktyce. Do sądów skierowano wnioski dotyczące wglądu dla celów naukowo-badawczych akt spraw sądowych, w których warunkowo umorzono postępowanie karne w latach 2010-2016. Uwzględniając możliwości organizacyjne organów oraz mając na uwadze, że warunkowe umorzenie postępowania karnego ma na celu umożliwienie osiągnięcia celów zapobiegawczo – wychowawczych wobec sprawcy unikając wymierzenia sprawcy wyroku skazującego i kary przyjęto, że efektywność warunkowego umorzenia postępowania zależy od ustawowej konstrukcji (kształt wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne) i jej adekwatności w stosunku do społecznych potrzeb zwalczania przestępczości (czyli osiągnięcia zamierzonych przez ustawodawcę skutków).

Badanie skuteczności warunkowego umorzenia postępowania karnego to odpowiedź na pytanie, czy warunkowe umorzenie osiągnęło cel zakreślony mu przez ustawodawcę oraz czy i w jakim zakresie spełnia pokładane w nim nadzieje, a więc czy należycie służy pogłębieniu indywidualizacji odpowiedzialności karnej i prawidłowo zastępuje krótkoterminowe kary środkami oddziaływania profilaktycznego i wychowawczego.

Model omawianej instytucji przewiduje odroczenie na okres próby orzekania o winie sprawcy lub też samego orzeczenia o karze. Dlatego w przypadku przedmiotowej rozprawy jako główny element efektywności warunkowego umorzenia wskazano pomyślny przebieg okresu próby. Uzyskane z tego okresu dane o sprawcy oraz odpowiedzi na pytania, czy wywiązał się z nałożonych obowiązków i żyje zgodnie z zasadami społecznymi, a więc czy przestrzega porządku prawnego, w szczególności nie popełnia nowego przestępstwa w danym okresie –

pozwoły na oznaczenie wniosków, w tym ocenę osiągnięcia celu zakreślonego przez ustawodawcę.

Rozprawa doktorska składa się z 202 (słownie: dwustu dwóch) stron i liczy cztery (IV) rozdziały, które zostały poprzedzone wstępem, zawierającym określenie założeń i planu pracy. Podsumowanie zostało zawarte w ostatniej części pracy w IV rozdziale, poprzedzono je uwagami i wnioskami końcowymi, które zostały wywiedzione na podstawie wyników badań aktowych. Na końcu rozprawy doktorskiej umiejscowiono wykaz literatury, liczący 225 pozycji. Wymieniono także źródła internetowe oraz szereg orzeczeń: w tym orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, orzeczenia Sądu Najwyższego, Sądów Apelacyjnych, Sądów Okręgowych, Konwencje, Pakty, Umowy międzynarodowe, Zalecenia, Rezolucje, a także Ustawy oraz Rozporządzenia.

W rozdziale pierwszym zawarto historyczne ujęcie systemu środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo. Następnie przedstawiono aktualny katalog kar i środków karnych oraz podjęto próbę zdefiniowania pojęcia kara. Omawianą instytucję warunkowego umorzenia postępowania karnego zdefiniowano przede wszystkim w obecnym kształcie. Na tle prowadzonych rozważań obejmujących problematykę warunkowego umorzenia postępowania zwrócono uwagę na szereg kontrowersji, które pojawiły się przy okazji zmian i propozycji legislacyjnych. Dla wyjaśnienia tego problemu musiałam odejść na moment od tematu rozprawy. Następnie, poprzez analizę genezy, odwołano się do samych założeń instytucji warunkowego umorzenia postępowania. W zasadzie dorobek literatury oraz orzecznictwo pozwoliły określić istotę i charakter prawny warunkowego umorzenia oraz wskazać na pozycję instytucji w systemie środków probacyjnych.

W prowadzonych w niniejszej pracy rozważaniach, obejmujących podstawy stosowania warunkowego umorzenia postępowania, w rozdziale drugim scharakteryzowano pojęcie przesłanek zarówno w aspekcie fundamentalnym, jak i faktycznym. W tym miejscu przedstawiono zasadniczy nurt rozważań, bowiem określono warunki, od których spełnienia uzależnione jest stosowanie tej instytucji. Zwrócono uwagę, że niezależnie od wielu zmian wprowadzonych do zasad orzekania o warunkowym umorzeniu przez nowe kodyfikacje karne przesłanki te zachowują swój pierwotny kształt. Dokonano klasyfikacji przesłanek warunkowego umorzenia postępowania także w świetle orzecznictwa. Ponadto zwrócono uwagę na korespondencję przesłanek dodatkowych upoważniających do zastosowania warunkowego umorzenia postępowania w świetle ustaw szczególnych.

W kolejnym rozdziale zwrócono uwagę na przebieg postępowania i orzekanie w zakresie warunkowego umorzenia postępowania karnego. W tym miejscu należało dokonać porównania obecnego reżimu orzekania do poprzedniej regulacji, bowiem dotychczasowa kodyfikacja karna dopuszczała orzeczenie warunkowego umorzenia postępowania karnego, zarówno przez sąd, jak i prokuratora. Sprawą bardziej skomplikowaną okazał się problem zgodności instytucji warunkowego umorzenia postępowania z zasadą domniemania niewinności. Dokonano przeglądu doktryny i orzecznictwa, zwracając uwagę na różne ujęcia istoty zasady domniemania niewinności. W tej materii podkreślono, że dopóki w wyroku skazującym nie zostanie wyrażona ocena w postaci winy w znaczeniu prawnym, tak długo dokonane przez sąd ustalenia stanowią jedynie bardziej lub mniej wystarczający materiał do wydania takiej oceny. Wobec tego, że nie można twierdzić, iż w orzeczeniu o warunkowym umorzeniu postępowania zawarte jest stwierdzenie dokonania przestępstwa, oczywiście w części (art. 66 ust. 1 k.k.), decyzja o warunkowym umorzeniu postępowania stwierdza jedynie, że zaszły wszystkie warunki do wyrażenia oceny prawnej, lecz organ tej oceny nie wyraża. Istotne znaczenie ma w tym przypadku także Krajowy Rejestr Karny, któremu poświęciłam chwilę uwagi.

Należy podkreślić, że założeniem instytucji warunkowego umorzenia postępowania jest niecelowość karania, a nawet oskarżenia wynikająca z przesłanek określonych w art. 66 ust. 1 k.k. W związku z tym dokonałam szerokiego przeglądu orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych, które zakończyło rozważania w rozdziale trzecim.

Rozdział czwarty uzupełnił prezentowaną problematykę o okres warunkowego umorzenia postępowania, to znaczy okres próby i środki towarzyszące warunkowemu umorzeniu. Charakter prawny warunkowego umorzenia postępowania opiera się na wyznaczeniu sprawcy przez sąd okresu próby, który nie kształtuje jednoznacznie sytuacji prawnej sprawcy. Wynika to z faktu, że to w zależności od zachowania sprawcy w tym okresie umorzenie postępowania może przyjąć charakter ostatecznego orzeczenia w przedmiocie procesu albo otwierać możliwość wymierzenia racjonalnej kary lub środka karnego, uwzględniających także zachowanie się sprawcy, w sytuacji podjęcia postępowania karnego i konieczności prowadzenia stadium jurysdykcyjnego od początku. W tym miejscu, moim zdaniem, należało dokonać analizy ogólnopolskich szczegółowych danych statystycznych dotyczących wykonywania warunkowego umorzenia w sądach okręgowych i rejonowych. W dalszej części pracy zwróciłam uwagę na konsekwencję niepotwierdzenia się dodatkowej prognozy istniejącej w momencie podejmowania decyzji o warunkowym umorzeniu – podjęcie warunkowo umorzonego postępowania (podstawy obligatoryjne oraz fakultatywne).

Oczywistym jednak pozostało, że nieprawomocne skazanie, z uwagi na ciągle obowiązujące domniemanie niewinności, nie może stanowić podstawy do podjęcia decyzji niekorzystnych dla sprawcy. Poruszono także problematykę niekaralności sprawcy, stanowiącą konieczną przesłankę warunkowego umorzenia postępowania.

Na tle całokształtu ujawnionych okoliczności oraz poruszonej problematyki wykonawczej, a także przeprowadzonych badań należało podkreślić, że instytucja warunkowego umorzenia postępowania karnego oprócz tego, że obejmuje fragment ogólnej problematyki prawa karnego i stanowi system normatywny, stanowi także fakt społeczny – społeczną instytucję spełniającą określoną funkcję.

Jeżeli zatem prawo karne, ściślej środek probacyjny w postaci warunkowego umorzenia postępowania karnego, ma wyrażać wolę ogółu społeczeństwa to uważam, że efekt poddania sprawcy próbie odpowiedzialny jest za kreowanie skutecznej polityki kryminalnej w tym zakresie. W taki sposób, by w odbiorze społecznym warunkowe umorzenie postępowania karnego nie było utożsamiane z rodzajem darowania kary lub faktycznej bezkarności. Aby zapobiec niepożądanym zjawiskom społecznym, należy umożliwić skazanemu udany powrót do życia w społeczeństwie oraz zapewnić szansę rehabilitacji w warunkach wolności kontrolowanej. Próba skazanego, z uwzględnieniem realnej możliwości wykonania nałożonych zobowiązań, powinna oddziaływać wychowawczo by osiągać cele resocjalizacji. Dlatego tak istotne znaczenie ma nakładanie zobowiązań, które winny skutecznie ostrzegać i hamować przed powrotem do przestępstwa. Nałożenie właściwego (realnego) zobowiązania ma za zadanie ułatwić kontrolę skazanego w okresie próby i powodować jego konkretyzację, a także wzmacniać u sprawcy poczucie odpowiedzialności za popełniony czyn.

Wydaje się konieczne stwierdzenie, że zobowiązania nie powinny być nakładane według zwyczajowego schematu działania sądu (np. wyznaczanie tożsamyh kwot świadczeń pieniężnych), ponieważ nie mają one szansy oddziaływania na sprawcę w sposób bezpośredni. Natomiast w zakresie wykonywania orzeczeń, należałoby więcej uwagi zwrócić na sprawność i konsekwencję działania oraz należyte zawiadomienie o ich treści (terminy wykonania, wskazówki w zakresie nałożonych zobowiązań), co sprzyjałoby prawidłowemu funkcjonowaniu tej instytucji.

Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, potrzebę dalszego usprawniania orzekania warunkowego umorzenia postępowania karnego, ponieważ, oprócz w pełni prawidłowych orzeczeń, ujawniono przykład niewłaściwego stosowania przepisów ustawy. Rozważenia

wymagałaby kwestia zastosowania należytego nadzoru nad oskarżonym w okresie próby. W myśl aktualnie obowiązującej ustawy (art. 67 § 3 k.k.), sąd, umarzając warunkowo postępowanie karne, nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości lub w części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę; może nałożyć na sprawcę także obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 1-3, 5-6b, 7a lub 7b k.k., a ponadto może orzec świadczenie pieniężne (art. 39 pkt 3 k.k.) do lat 2. Chodzi zwłaszcza o systematyczne sprawdzanie, czy sprawca wykonuje nałożone obowiązki oraz czy przestrzega porządku prawnego, a także czy nie popełnił nowego przestępstwa. Obowiązek kontroli jest nieodzownym warunkiem prawidłowego funkcjonowania omawianej instytucji i jej efektywności. Dla jej zwiększenia konieczne jest pełne przestrzeganie każdej przesłanki określonej przez ustawodawcę oraz szersze uzależnienie warunkowego umorzenia postępowania karnego od profilu sprawcy i zaistniałych w sprawie okoliczności. Pod rozwagę poddałam propozycję ewentualnych zmian w obowiązującym stanie prawnym polegającą na rozszerzeniu zakresu dopuszczalnych przy warunkowym umorzeniu obowiązków – możliwość nałożenia na sprawcę obowiązku wymienionego w art. 72 § 1 pkt 4 k.k. (wykonywanie pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu). Zasadne wydaje się zmierzanie to stosowania wzmożonych środków ukierunkowanych na resocjalizacyjno-indywidualno-prewencyjne oddziaływanie, polegające na: udzielaniu skazanemu realnej pomocy edukacyjnej, terapeutycznej, społecznej; poddania dozorowi wykonywanemu przez kuratora zawodowego (utrzymywanie stałych i regularnych kontaktów oraz systematyczne nadzorowanie), udoskonaleniu funkcjonowania całego systemu kurateli w sprawach karnych; praca w odpowiednich programach wychowawczych wraz z udoskonaleniem mechanizmów badań osobopoznawczych; nałożeniu obowiązków (w tym odszkodowawczych), ich warunkowy charakter zdaje się być oczywisty.

Wybór tematu rozprawy wynikał także z refleksji, że mimo iż instytucje i przyjęte rozwiązania legislacyjne winny z biegiem lat umacniać się, aktualnie w polskim prawie karnym dokonują się zmiany niesłużące realizacji celu istnienia m.in. omówionej instytucji. W bieżącym roku weszły w życie znowelizowane zmiany kodeksu karnego. Ministerstwo Sprawiedliwości dokonało największej nowelizacji prawa karnego materialnego od czasu uchwalenia kodeksu w 1997 r. Pomimo, iż wprowadzone zmiany nie dotyczą bezpośrednio przedmiotu omawianej przez mnie instytucji, w swojej pracy nadmieniałam, że zdaniem ekspertów zmieniają one całkowicie filozofię karania i polityki karnej, która obecnie ma być nastawiona głównie na represję i odstraszenie. Nowelizacja całkowicie unicestwia założenia

leżące u podstaw ciągle obowiązującego kodeksu karnego z 1997 r., traktującego karę pozbawienia wolności jako ostateczność, dając prymat w stosowaniu kar wolnościowych. Stanowiska doktryny i judykatury charakteryzują aktualne nowelizacje jako „wsteczne”, względem rozwoju prawa karnego i stanu badań w zakresie nauk penalnych, represyjne, kazuistyczne i znacznie ograniczające swobodę sędziowską, które podważają obowiązujące regulacje prawa karnego nie przedstawiając szczegółowego uzasadnienia przyczyn danych empirycznych, które wskazują na występujące przy ich stosowaniu problemy praktyczne.

Anna Julewicz-Wojna